

ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΣΕ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΕΜΒΡΥΑ

Ἄρχιμ. Νικολάου Χατζηνικολάου
Βιοϊατρικοῦ Τεχνολόγου HARVARD - MIT

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πολλοὶ χαρακτήρισαν τὸν αἰῶνα μας ὡς αἰῶνα τῶν ἐκρήξεων. Οἱ ἐκρήξεις τῆς γνώσεως, τῆς Φυσικῆς καὶ τῆς Τεχνολογίας ἔβαλαν βαθειὰ τὴ σφραγίδα τους στὴν Ἱστορία καὶ τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα τοῦ 20οῦ αἰῶνα. Μιὰ σφραγίδα ποὺ δημιουργεῖ ἴλιγγο γιὰ τὰ ἐπιτεύγματα, ζάλη γιὰ τὶς καταστροφές καὶ ἰσχυρὸ πονοκέφαλο γιὰ τὰ ἀσύλληπτα καὶ πρωτόγνωρα προβλήματα τῶν κοινωνιῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων μας.

Ἡ ἐκρηξη τῆς γνώσεως προκάλεσε τὴν ἐκτροπὴ τοῦ ἐγώ· ἡ ἐκρηξη τῆς Φυσικῆς ἐπέφερε τὴν πρόκληση τῆς φύσεως καὶ τοῦ περιβάλλοντος· καὶ ἡ ἐκρηξη τῆς Τεχνολογίας δημιούργησε τὴν ἐκδίκηση τοῦ ἄγχους.

Πρὶν καλά-καλὰ κλείσει ὁ αἰώνας μας, μιὰ νέα ἐκρηξη πιὸ ὑποσχετική, ἀλλὰ καὶ πιὸ ἀπειλητική, πιὸ ἐντυπωσιακή, ἀλλὰ καὶ πιὸ τρομακτική, μὲ γρήγορους ρυθμοὺς δημιουργεῖ παραλήρημα ἐντυπωσιακῶν προσδοκιῶν καὶ φόβους ἀνεξέλεγκτων ρυθμῶν. Ἡ ἐκρηξη τῆς Βιολογίας στηρίζεται στὸν ἄνθρωπο, χρησιμοποιοῖ τὸν ἄνθρωπο καὶ μερδεύει τὸν ἄνθρωπο στὶς πιὸ εὐαίσθητες συχνότητες του, στὰ πιὸ ἱερὰ τῆς ὑπαρξῆς του, στὸ ἴδιο τὸ μυστικὸ τῆς ζωῆς.

Στις 28 Μαρτίου 1993 ἡ NASA καὶ τὸ Ἐθνικὸ Ἰνστιτοῦτο Ὑγείας τῶν ΗΠΑ (NIH) ὑπέγραψαν μιὰ ἱστορικῆς σημασίας συμφωνία γιὰ τὴ μεταφορὰ διαστημικῆς τεχνολογίας στὴ Βιοϊατρικὴ ἔρευνα.¹ Τὸ ὄχημα αὐτοῦ τοῦ κόσμου πλέον δέχεται σὰν καύσιμο τεράστια χρηματικὰ ποσά, ἀπίστευτα λεπτὴ τεχνολογία καὶ νεοφανεῖς φιλοπερίεργες προσδοκίες. Αὐτὸ ὅμως ποὺ παράγει δὲν εἶναι μόνον κίνηση οὔτε μόνον τα-

1. Ἐφημερίδα *Ἐστία*, 29 Μαρτίου 1993.

χύτητα· είναι παράλληλα άπειρα προβλήματα και πρωτόγνωρα διλήμματα. Για πρώτη φορά ή δύναμη προπορεύεται τής δυνατότητας, οί εφαρμογές προηγούνται τών άναγκών και ή τρέλλα και ό γαργαλισμός τής φαντασίας φαίνεται να ξεπερνούν τά άποθέματα συνέσεως και μέτρου.

Καρδιά αύτου τοῦ προβλήματος είναι τὸ ασύνετα και επικίνδυνα διερευνητικό ψηλάφισμα τής αρχής τής ζωής. Ένα ψηλάφισμα πού λέγεται πειραματική τεχνολογία· μιᾶς ζωής πού ονομάζεται έμβρυο.

Άς δοῦμε όμως τὰ πράγματα με τή σειρά τους.

B. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΕΜΒΡΥΟ;

Τὸ ἐρώτημα αὐτὸ μ' ὄλο πούναί τόσο βασικό είναι ἐξ' ἴσου δύσκολο και ή ἀπάντησή του ἀποτελεῖ περισσότερο καρπὸ ἤθους παρά προῖόν λογικῆς και γνώσεως.

Τὸ πρόβλημα τοῦ τι σχέση ἔχει τὸ ἔμβρυο με τὸν τέλειο ἄνθρωπο ἀπασχόλησε τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὰ χρόνια ἀκόμη τοῦ Ἰπποκράτη και τοῦ Ἀριστοτέλη πού συνέδεσαν τὴν αὐτόνομη βιολογική ζωή με τὴν ἀναπνοή.

Ὁ Γαληνός, βασιζόμενος στὴν διὰ μέσου τοῦ πλακοῦντος ἀγγειακή ἐπικοινωνία τοῦ ἐμβρύου με τὴ μητέρα του, τὸ θεώρησε σὰν μέρος τοῦ γυναικείου σώματος.²

Μέχρι τὸ 1628, ὅποτε ὁ Nymman διεπίστωσε τὴν ἀνεξάρτητη λειτουργία τής καρδιάς τοῦ ἐμβρύου ἀπὸ τής μητέρας του, δὲν ἦταν ἀκριβῶς γνωστή ή φυσιολογική σχέση τών δύο.

Και σήμερα ὑπάρχουν ἐπιστήμονες πού θεωροῦν τὸ ἔμβρυο σὰν μέρος τοῦ μητρικοῦ ἴστοῦ, κάτι ὅπως ή σκωληκοειδής ἀπόφυση ή οί ἀμυγδαλές, τὸ ὁποῖο χωρίς ἐπιφυλάξεις μπορεῖ νὰ προσφερθεῖ για ἔρευνα στὴν ἰατρική κοινότητα.

Υπάρχει βέβαια και ή ἀποψη πού δέχεται ὅτι τὸ ἔμβρυο ἀποτελεῖ πρόσωπο με δικαιώματα· είναι ἀνθρώπινη φύση ὑπὸ προστασίαν. Στὴν περίπτωση αὐτὴ τὸ ἔμβρυο ἀντιμετωπίζεται ἠθικά ὅπως και ἕνα

2. Reich, Warren T.: *Encyclopedia of Bioethics*, Macmillan and Free Press, 1978, σ. 489.

παιδί άσθενές χωρίς αισθήσεις ή παιδί που είναι καταδικασμένο να πεθάνει. Οί ύποστηρικτές αυτής τής άπόψεως είτε άρνοούνται οιάδήποτε πειραματική έρευνα, έπειδή είναι άδύνατη ή συγκατάθεση του ίδιου του έμβρύου (Ramsey),³ ή δέχονται την έρευνα επί του έμβρύου, άν ό κίνδυνος είναι όχι έμφανής, δέν ύπάρχει περίπτωση βλάβης ή πόνου, τά πειράματα θεωρούνται άπολύτως άναγκαία (άφοϋ τά αντίστοιχα πειράματα στα ζώα είναι άνεπαρκή) και τά συμπεράσματα ιδιαίτερα χρήσιμα για έμβρυα και παιδιά, με την προϋπόθεση πάντα τής λήψης έπαρκών μέτρων προστασίας (McCormick).⁴

Άνάμεσα στις δύο αυτές κατηγορίες ύπάρχουν και άλλες. Μία άπ' αυτές δέχεται ότι τó έμβρυο είναι ανθρώπινη φύση ύπό προστασίαν, αλλά έχει λιγώτερη αξία άπό ένα βιώσιμο έμβρυο ή ένα νήπιο. Με βάση αυτή την παραδοχή οί ύποστηρικτές αυτής τής άπόψεως θεωρούν ότι κάποια αξιόλογα πειράματα είναι άνεκτά.⁵

Θά κλείσω με μιá άκόμη κατηγορία. Είμαι αυτοί που δέχονται ότι τó έμβρυο άποκτá στοιχεία προσώπου ή άνθρώπου μόνον όταν πλέον έχει σχηματοποιηθεί. Έτσι επί παραδείγματι κάποιοι δέχονται σαν χαρακτηριστικό σημείο την 14η μέρα ή την 8η έβδομάδα. Μέχρι την 14η μέρα τά κύτταρα έχουν ποικίλες δυνατότητες ανάπτυξης και διαμόρφωσης και μπορούν άκόμη νά έκφυλισθοϋν τελείως. Συνεπώς έπιτρέπεται ό πειραματισμός σέ embryo και όχι σέ fetus. (Human Fertilization and Embryology Act, 1990).⁶

Έ γενική αντίληψη είναι ότι τó έμβρυο οϋτε τέλειος άνθρωπος είναι οϋτε όμως και άψυχη όντότητα, αλλά κάτι ένδιάμεσο. Πώς όμως μπορεί νά άμφισβητήσει ή νά άντιπαρέλθει κανείς τó γεγονός ότι έχει ανθρώπινη άρχή και ανθρώπινες δυνατότητες;

3. Ramsey, Paul: *The Ethics of Fetal Research*, Yale, New Haven, 1975. Ramsey, Paul: *The Patient as Person*, Yale, New Haven, 1970, σ. 27.

4. McCormick, Richard: «Proxy Consent in the Experimentation Situation», *Perspectives in Biology and Medicine*, Vol, 18, 1974, σ. 2

5. McCormick, Richard: «Fetal Research, Morality, and Public Policy», in Abrams, N & Buckner, M.: *Medical Ethics*, MIT Press, 1989 (3rd Printing) σ. 542.

6. *Medical Ethics Today, Its Practice and Philosophy*, BMA, 1993, σ. 125. Με τόν όρο embryo έννοοϋμε τó έμβρυο μέχρι την 8η έβδομάδα. Ό όρος fetus ύποδηλώνει τó σχηματοποιημένο έμβρυο, δηλαδή τó έμβρυο άπό την 8η έβδομάδα και μετά.

Γ. ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΤΑ ΕΜΒΡΥΑ

Ἡ ἔρευνα στὰ ἔμβρυα θεωρεῖται σημαντικὴ γιὰ τὴ διάγνωση καὶ τὴ θεραπεία τῆς στειρότητας καὶ τῶν κληρονομικῶν παθήσεων, γιὰ τὴ μελέτη καὶ ἐπινόηση νέων ἀντισυλληπτικῶν μεθόδων, ἐνῶ χωρὶς ἀμφιβολία ἢ συνεισφορά τῆς στὴν τεχνικὴ τοῦ παιδιοῦ τοῦ σωλῆνα καὶ τῆς ἐξωσωματικῆς γονιμοποίησης ἦταν ἀνεκτίμητη.

Ἡ τεχνητὴ γονιμοποίηση (IVF) δίνει τὴ δυνατότητα νὰ προσδιορισθοῦν ἔγκαιρα οἱ γενετικὲς ἀνωμαλίες στὸ ἔμβρυο πρὸ τῆς ἐμφυτεύσεως στὴ μήτρα.⁷

Ἐπίσης ἀνάλογες τεχνικὲς καθορίζουν τὸ γένος τοῦ ἐμβρύου μετὴν συνακόλουθη δυνατότητα προσδιορισμοῦ γενετικῶν διαταραχῶν τοῦ φύλου.

Ὑπάρχουν ἐνδείξεις ὅτι τὰ ἐμβρυϊκὰ κύτταρα, ἱστοὶ καὶ ὄργανα μποροῦν νὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ θεραπεία, ἀποκατάσταση ἢ καὶ μεταμόσχευση ἀντιστοιχῶν ὀργάνων σὲ ἀσθενεῖς. Στὴν ἰδέα αὐτὴ στηρίζεται ἡ ἀποκατάσταση ἀνωμαλιῶν λόγῳ κληρονομικῶν ἐνζύμων ἢ ἡ θεραπεία τοῦ διαβήτη μετὰ παγκρεατικὰ κύτταρα. Ἀκόμη καρδιολόγοι μποροῦν νὰ χρησιμοποιήσουν ἐμβρυϊκὸ μυοκαρδιακὸ ἱστὸ γιὰ λειτουργικὴ ἀποκατάσταση τῶν μεγάλων στεφανιαίων ἀγγείων.⁸

Ἐπὶ πλέον οἱ πιὸ αἰσιόδοξοι καὶ ὑπέρμαχοι τῆς ἔρευνας στὰ ἔμβρυα συχνὰ μιλοῦν γιὰ πειράματα σὲ ποντίκια ποὺ μποροῦν νὰ θεραπεύσουν τὶς συνέπειες ὑψηλῶν δόσεων ἀκτινοβολιῶν.

Πρόσφατα ἐγκεφαλικά κύτταρα ἐμβρύων 6-11 ἐβδομάδων μεταμοσχεύθηκαν στὸν ἐγκέφαλο ἀσθενῶν ποὺ ἔπασχαν ἀπὸ Parkinson καὶ προκάλεσαν πολὺ ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα σὲ 10 ἀπὸ τοὺς ἀσθενεῖς. Αὐτὸ ὀφείλεται στὴν ἰκανότητα τῶν ἐμβρυϊκῶν ἐγκεφαλικῶν κυττάρων νὰ ἀναγεννῶνται πρᾶγμα ποὺ δὲν συμβαίνει στὰ ἐνήλικα ἄτομα.⁹

7. Edwards, R. and J. Purdy, (eds): *Human Conception in Vitro*, Academic Press, London, 1981, σ. 373.

8. Αὐτ. σ. 381.

9. Harris, John: *Wonderwoman and Superman, The Ethics of Human Biotechnology*, Oxford University Press, 1992, σ. 240.

Μελέτες μεταμοσχεύσεων παγκρεατικῶν κυττάρων ἀπὸ ἔμβρυα 10-20 ἑβδομάδων μείωσαν σημαντικὰ τὴν ἀνάγκη ἰνσουλίνης σὲ ἄτομα πάσχοντα ἀπὸ νεανικὸ διαβήτη. (Στὶς ΗΠΑ 14.000.000 πάσχοντες καὶ 200.000 θάνατοι τὸ χρόνο). Νευρώνια ἀπὸ ἔμβρυα 8 ἕως 14 ἑβδομάδων ἐκτιμᾶται ὅτι μποροῦν νὰ θεραπεύσουν τραύματα τοῦ νωτιαίου μυελοῦ ἢ ἀκόμη καὶ τὴν σκλήρυνση κατὰ πλάκα.

Τέλος ἡ ἀπάντηση στὸ μυστήριο τοῦ πῶς καὶ γιατί ἔμβρυϊκὰ κύτταρα μετατρέπονται σὲ καρδιακὰ ἢ νεφρικὰ ἢ δερματικὰ κ.τ.λ., ἡ βιοχημικὴ κατανόηση τῆς σχιζοφρένειας, ἡ ἀντιμετώπιση τῆς ἀσθένειας τοῦ Alzheimer καὶ ποικίλων μορφῶν ἀναιμίας μὲ κύτταρα ἀπὸ τὸ στέλεχος ἐμβρύων μέχρι 16 ἑβδομάδων ἀποτελοῦν μία ἐπιπρόσθετη πρόκληση γιὰ τὴν ἔρευνα στὰ ἔμβρυα.¹⁰

Δ. ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΩΝ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΩΝ ΕΜΒΡΥΩΝ

Γιὰ νὰ γίνουν τὰ πειράματα στὰ ἔμβρυα προφανῶς πρέπει νὰ βρεθεῖ τὸ κατάλληλο ἐμβρυϊκὸ ὑλικό. Πρὸς τοῦτο, γιὰ τὶς περιπτώσεις τῶν πειραμάτων σὲ ἔμβρυα τῶν πρώτων ἑβδομάδων, αὐτὰ ἔχουν τριπλῆ προέλευση.

α) Ἡ πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει ἔμβρυα ποὺ γονιμοποιοῦνται εἴτε *in vitro* εἴτε *in viro* καὶ ἀναπτύσσονται *in vitro* μὲ μοναδικὸ προορισμὸ καὶ σκοπὸ νὰ ἀποτελέσουν πειραματικὸ ὑλικό. Ἡ κύρια πηγὴ αὐτῶν τῶν ἐμβρύων εἶναι γυναῖκες οἱ ὁποῖες θέλουν νὰ ὑποστοῦν στείρωση καὶ συγκατατίθενται στὴ δωρεὰ ὠαρίων τους στὴν ἔρευνα. Αὐτὰ τὰ ὠάρια γονιμοποιοῦνται καὶ ἐξελίσσονται σὲ «ἐρευνητικὰ ἔμβρυα».

β) Ἡ δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει ὑγιῆ ἔμβρυα τὰ ὁποῖα καλλιεργήθηκαν μὲ προορισμὸ νὰ ἐμφυτευθοῦν σὲ κάποια μητέρα καὶ τὴν ἐλπίδα νὰ ἐξελιχθοῦν σὲ τέλειους ἀνθρώπους. Αὐτὰ μπορεῖ νὰ εἶναι «φρέσκα» ἢ «κατεψυγμένα» γιὰ μελλοντικὴ χρῆση.

γ) Ἡ τρίτη κατηγορία εἶναι τὰ λεγόμενα «διαθέσιμα» ἔμβρυα. Αὐτὰ συνήθως ἀποτελοῦν ὑπόλοιπα τῆς IVF, πολλὰ ἐκ τῶν ὁποίων τὰ ἀφήνουν νὰ πεθάνουν, ἐὰν οἱ δότες τῶν γαμετῶν δὲν ἐπιθυμοῦν νὰ χρησιμοποιηθοῦν ἀπὸ ἄλλους στείρους γονεῖς. Ἄλλα πάλι προέρχονται ἀπὸ ὁρμονοθεραπεία ἢ ὁποῖα δημιουργεῖ πλεόνασμα ὠαρίων

10. *Newsweek*, Cures from the Womb, February 22, 1993, σσ. 45-47.

και συνεπῶς ὀδηγεῖ σὲ «διαθέσιμα» ἢ πλεονάζοντα ἔμβρυα. Αὐτὰ εἶναι εἴτε φυσιολογικὰ καὶ ὑγιῆ εἴτε ἀνώμαλα. Ἐπὶ τὰ φυσιολογικὰ ἐπιλέγονται τὰ καταλληλότερα. Τὰ ὑπόλοιπα μποροῦν νὰ διατεθοῦν στὴν ἰατρικὴ ἔρευνα.

Ἡ προέλευση τῶν ἐμβρύων δημιουργεῖ ἀρκετὸ ἠθικὸ προβληματισμὸ. Ἡ θέση τοῦ προβλήματος εἶναι ὅτι ἡ χρῆση «ἐρευνητικῶν» ἢ «διαθέσιμων» ἐμβρύων δὲν ἔχει νὰ κάνει τίποτε μὲ τὰ ἔμβρυα καθ' ἑαυτὰ ἀλλὰ μόνον μὲ τὴν διάθεση καὶ τὴν σκοπιμότητα τῶν ἐρευνητῶν. Ἄλλὰ καὶ ἡ ἠθικὴ δὲν ἀφορᾷ στὰ ἔμβρυα παρὰ στοὺς ἐρευνητές. Καὶ ὅτι ἐὰν εἶναι σωστὴ καὶ ἠθικὴ ἡ χρῆση ἐμβρύων γιὰ ἔρευνα, τότε εἶναι ἐξ ἴσου σωστὴ ἠθικὰ καὶ ἡ παραγωγή τους γιὰ ἔρευνα.¹¹

Ε. ΕΡΕΥΝΑ ΣΕ ΣΧΗΜΑΤΟΠΟΙΗΜΕΝΑ ΕΜΒΡΥΑ

Στὴν περίπτωση ποὺ τὸ ἔμβρυο ἔχει πλέον τὴν μορφολογία ἀνθρώπου τὰ πράγματα ἀποκοτῶν μία διάσταση λίγο πολυπλοκώτερη. Ἡ ἔρευνα ἐδῶ ἀποσκοπεῖ στὴν ἀνάπτυξη μεθόδων διαγνωστικῶν συγγενῶν ἀνωμαλιῶν, τὸν ὑπολογισμὸ τοῦ χρόνου τοῦ τοκετοῦ, τὸν καθορισμὸ τῶν μεταβολικῶν λειτουργιῶν τοῦ ἐμβρύου κ.τ.λ.

Τὰ πειράματα αὐτῆς τῆς φύσεως μπορεῖ εἴτε νὰ ἀποσκοποῦν στὴ βελτίωση τῆς καταστάσεως τοῦ ὑπὸ μελέτην ἐμβρύου εἴτε στὴν ἀποκόμιση ὠφελίμων συμπερασμάτων γιὰ ἄλλα ἔμβρυα, πρᾶγμα ποὺ ἀσφαλῶς προκαλεῖ πολὺ μεγαλύτερο ἠθικὸ πρόβλημα.

Στὴ δευτέρη περίπτωση τὸ ἐμβρυϊκὸ ὕλικὸ ποὺ ἀπαιτεῖται γιὰ τὴ σχετικὴ ἔρευνα προέρχεται κυρίως ἀπὸ ἐξαναγκασμένες ἀμβλώσεις (ἐκτρώσεις). Στὶς ΗΠΑ μόνο κατὰ τὸ 1992 ἔγιναν 1,6 ἑκατομμύριο περιπτώσεις τέτοιων ἐπεμβάσεων, ἐνῶ στὴν Ἑλλάδα ξεπερνοῦν τὶς 300.000 ἐτησίως. Ἡ πρόκληση τοῦ ἀντι νὰ ἀχρηστευθοῦν τὰ ὑπολείματα τῶν ἐμβρύων μετὰ τὴν ἀμβλωση νὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ ἐρευνητικὰ πειράματα δὲν εἶναι μικρὴ.

Τὸ 1973 μιὰ ὀμάδα Φιλανδῶν καὶ Ἀμερικανῶν ἐπιστημόνων ἀπεκεφάλισε 12 ἀνθρώπινα ἔμβρυα ποὺ ὑπέστησαν ζωντανὰ ἀμβλωση μὲ ὑστεροτομὴ καὶ διετήρησαν τὰ κεφάλια τους τεχνητῶς ζωντανὰ γιὰ νὰ κάνουν μετρήσεις τοῦ ἐμβρυϊκοῦ μεταβολισμοῦ.

11. Harris, J.: *Wonderwoman and Superman*, ἔ. ἀ. σ. 46.

Περίπου τὴν ἴδια ἐποχὴ μία ἄλλη ἐρευνητικὴ ὁμάδα διετήρησε ζωντανὰ σὲ διάλυμα ἄλατος ἀμβλωμένα ἔμβρυα προκειμένου νὰ διερευνήσουν τὴν δυνατότητά τους νὰ ἀπορροφήσουν ὄξυγόνο. Μόνο τὸ ἓνα μπόρεσε νὰ ζήσει γιὰ μιὰ μόλις μέρα.¹²

Καὶ τὰ δύο προγράμματα χρηματοδοτοῦντο ἀπὸ τὸ Ἐθνικὸ Ἰνστιτοῦτο ὑγείας (NIH), ὅποτε μόλις ἔγιναν γνωστὰ τὰ πειράματά τους στὸ κοινό, θύελλα διαμαρτυριῶν εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τὸ NIH ἀμέσως νὰ σταματήσει τὶς ἐπιχορηγήσεις σὲ προγράμματα ἐμβρυϊκῶν ἐρευνῶν, ἐκτὸς αὐτῶν ποὺ ἀποσκοποῦσαν στὸ καλὸ τοῦ ἐμβρύου.

Ἡ τότε ἀνεμπόδιστη ὁμῶς πρόοδος τῆς ἐπιστήμης, ποὺ σήμερα γίνεται καὶ ἀνεξέλεγκτη, εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα ἢ ἀνθρωπότητα νὰ ἔρχεται ἀντιμέτωπη, σὲ ὅλον ἐν ἀυξανόμενες περιπτώσεις, μὲ τὰ πρωτόγνωρα ἐπιστημονικὰ πορίσματα.

Βιβλία σὰν αὐτὸ τοῦ Andrew Kimbell (*The Human Body Shop*, Harpers, 1993), σύσταση ἐπιτροπῶν Βιοϊατρικῆς Δεοντολογίας, ἔντονη οἰκονομικὴ πίεση γιὰ τὴν ἴδρυση σχετικῆς βιομηχανίας (ἤδη λειτουργοῦν 6 ἔταιρειες προμήθειας ἐμβρυϊκοῦ ἵστου συνολικῶν ἐτήσιων πωλήσεων ἀρκετῶν ἑκατομμυρίων δολλαρίων καὶ ἡ βιομηχανία ἐμβρυϊκοῦ ἵστου μεταμοσχεύσεως ἀπειλεῖ μὲ ἐξαφάνιση τῆ βιομηχανία μεταμοσχευτικῶν ὀργάνων (Emmanuel Throne), διαρκῆς πίεση γιὰ ἔρευνα ποὺ ἀφορᾷ σὲ πλαστικὲς μὴ θεραπευτικὲς ἐπεμβάσεις (θεραπεία καὶ ἀντικατάσταση ζαρωμένων παρυῶν ἢ γηρασμένων κοιλιακῶν μυῶν ἀπὸ ἐμβρυϊκοὺς ἢ ἀκόμη καὶ ἐνίσχυση τῶν μυῶν τῶν ἀθλητῶν μὲ ἐνέσεις ἐμβρυϊκῶν κυττάρων («baby power» experiments, τὰ πειράματα ἔχουν ἤδη γίνῃ σὲ ζῶα στὸν Καναδᾷ) δείχνουν τὸ μέτρο τῶν κοινωνικῶν εὐαισθησιῶν ποὺ χαρακτηρίζουν τὴν ἐποχὴ μας.

ΣΤ. ΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΘΕΣΜΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ

Μία ἀπὸ τὶς πρῶτες πράξεις τῆς κυβερνήσεως Clinton στὴν Ἀμερικὴ ἦταν νὰ ἀπελευθερώσει τὴν ἔρευνα στὰ ἔμβρυα κι ἔτσι τὸ NIH μπορεῖ πλέον ἐλεύθερα νὰ χρηματοδοτεῖ τὴν ἐμβρυϊκὴ ἔρευνα. Ἡ πράξη αὐτὴ ξύπνησε ἀρκετοὺς φόβους καὶ ξεσήκωσε θύελλα ἀντιδράσεων ἀπὸ ποικίλες κοινωνικὲς ὁμάδες.

12. *Newsweek*, ἔ. ἀ. σ. 46.

Οί έκάστοτε ἀρμόδιες κυβερνήσεις καί ἐπιτροπές προσπαθοῦν μέ κατάλληλες τροπολογίες νά ρυθμίσουν τὰ ἐν λόγῳ θέματα. Ἡ πρώτη κυβερνητική ἐπιτροπή Βιοϊατρικῆς Δεοντολογίας συστήθηκε στή Βρετανία τὸ 1974. Παράλληλα στήν Ἀμερική εἶδε τὸ φῶς ἡ National Commission for the Protection of Human Subjects in Biomedical and Behavioral Research.

Οί δύο ἐπιτροπές κατέληξαν σὲ βασικὲς θέσεις καί προτάσεις ποὺ συμφωνοῦσαν στὰ ἑξῆς σημεῖα:

1. Τὰ νεκρὰ ἔμβρυα καί οἱ ἱστοί τους πρέπει νά γίνονται σεβαστὰ ὅπως ἀκριβῶς τὰ ἀνθρώπινα σώματα καί ὄργανα.

2. Ἄν ἔχουν τὴ δυνατότητα ἐπιβίωσης πρέπει νά ἀντιμετωπίζονται ὡς παιδιά.

3. Ἐν ὄσῳ βρίσκονται in utero πρέπει νά ἀποφεύγεται ἐσκεμμένη βλάβη μήπως καί ἡ μητέρα μετανοήσει γιὰ τὴν προγραμματισμένη ἀμβλωση.

4. Ἡ ἔρευνα πρέπει νά γίνεται μόνο ἂν χαρακτηρίζεται ὡς ἐξόχως σημαντική καί ἐφόσον δὲν γίνεται ἄλλοῦ καί ἄλλιῶς.

5. Ἡ μέθοδος τῆς προγραμματισμένης ἐκτρώσεως δὲν με-
ταβάλλεται λόγῳ τῆς συγκεκριμένης ἔρευνας.

Οἱ διαφορές τους περιορίζονται στὸ ὅτι στήν Ἀμερική μποροῦσε ὁ πατέρας νά κάνει νετο στήν ἔρευνα, τὰ κριτήρια βιωσιμότητας τοῦ ἐμβρύου ἦταν λίγο διαφορετικὰ καί ὅτι στή νομοθεσία τῶν ΗΠΑ ἐπιτρεπόταν ἔρευνα in utero σὲ ἔμβρυα γιὰ μὴ καθαρὰ ὠφελιμιστικούς λόγους, ἐὰν ὁ κίνδυνος ἦταν πολὺ περιορισμένος.¹³

Τὰ κριτήρια βέβαια νομιμότητος καί ἠθικῆς ὀρθότητος γιὰ τὴν ἔρευνα στὰ ἔμβρυα ὅλο καί μεταβάλλονται, μᾶλλον ἀμβλύνονται.

Ἔτσι πλέον ἡ νομιμοποίηση τῶν ἀμβλώσεων καί ἡ καθιέρωση τῆς πρακτικῆς τῆς in vitro γονιμοποιήσεως (IVF) ὀδήγησαν σὲ νέες κυβερνητικὲς ρυθμίσεις.

Στὴν Ἀγγλία ἐπὶ παραδείγματι ἡ British Medical Association

13. Recih, Warren T.: ἔ. ἀ. σ. 493.

(BMA) υποστηρίζει άνοικτά τήν έρευνα στα έμβρυα· τὰ πλεΐστα μέλη της μάλλον μάχονται ύπέρ αυτής. Τò ίδιο και ή Warnack Committee. Στη Βουλή τών Λόρδων ή προσπάθεια νά περιορισθοῦν οί έρευνες στα «πλεονάζοντα» μόνο έμβρυα άπερρίφθη με ψήφους 214 έναντι 80.¹⁴

Άλλά και τò Κοινοβούλιο φανερά υποστηρίζει τή φιλοσοφική άποψη ότι εάν είναι σωστή ή χρήση τοῦ έμβρύου στήν έρευνα, τότε είναι σωστή και ή παραγωγή του για έρευνα. Έάν δέ δέν είναι ήθικα έπιτρεπτή ή χρησιμοποίησή τους ως πειραματιστηρίων, τότε δέν πρέπει νά χρησιμοποιοῦνται έτσι άκόμη κι αν δέν δημιουργήθηκαν γι' αυτό τò σκοπό.

Τέλος ή Human Fertilization and Embryology Authority (HFEA) με πράξη της τοῦ 1990 έγκρίνει έρευνα σχετικά μέ:

- 1) τήν πρόοδο στή θεραπεία στειρότητας,
- 2) τήν πρόοδο στή γνώση τών αιτίων τών συγγενών άσθενειών,
- 3) τήν κατανόηση τών αιτίων τών άποβολών,
- 4) τή βελτίωση τών τεχνικῶν άντισύλληψης,
- 5) τήν άνίχνευση και διάγνωση παρουσίας γονιδιακῶν ή χρωματωσωματικῶν άνωμαλιῶν πρὸ τῆς έμφυτεύσεως
- 6) τή δημιουργία και άνάπτυξη έμβρύων και έφαρμογές.¹⁵

Z. ΗΘΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΕΜΒΡΥΩΝ

Τò θέμα σίγουρα είναι κοινωνικό· άναντίρρητα είναι ιατρικό, βιολογικό και έπιστημονικό· χωρίς άμφιβολία έχει τήν νομική και πολιτική του διάσταση. Ποιός όμως θα μπορούσε νά άμφισβητήσει ότι πάνω άπ' όλα είναι θέμα και πρόβλημα ήθικό;

Η όλη φιλελεύθερη πολιτική σίγουρα διευκολύνει τις οικονομικές παροχές και τις έρευνητικές προκλήσεις. Χωρίς όμως άμφιβολία πολλαπλασιάζει τὰ προβλήματα και έκθετικά αύξάνει τὰ έρωτήματα. Άς δοῦμε μερικά άπ' αυτά:

14. House of Lords, *Official Report*, 20 March 1990, vol. 247.

15. *Medical Ethics Today*, Its Practice and Philosophy, BMA, 1993, σ. 128.

1. Ὑπάρχουν ὄρια στὸν πειραματισμὸ μὲ τὰ ἀνθρώπινα ἔμβρυα;
Καὶ ἂν ναί, πῶς αὐτὰ καθορίζονται;

2. Μπορεῖ τελικὰ κανεὶς ἀποδεικτικὰ νὰ ἀποφανθεῖ περὶ τοῦ τι ἀκριβῶς εἶναι τὸ ἔμβρυο, καὶ πῶς πρέπει νὰ ἀντιμετωπισθεῖ;

3. Μία κοινωνία ποὺ νομιμοποιεῖ τὶς ἀμβλώσεις εἶναι ἀρμόδια καὶ ἀξιοπισταὴ νὰ νομοθετεῖ στὴν ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα χρῆση τοῦ ἐμβρύου;

4. Μιὰ μητέρα ποὺ ἐπιζητεῖ τὴν ἀμβλωση τοῦ ἐμβρύου τῆς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ προσφέρει τὸ σῶμα τοῦ ἐμβρύου ὅπου αὐτὴ ἐπιθυμεῖ;

5. Ἄν ἡ συγκατάθεση τοῦ γονέα (proxy consent) βασίζεται στὸ φυσικὸ ἀγαπητικὸ σύνδεσμο μὲ τὸ παιδί, μιὰ συγκατάθεση γιὰ ἔρευνα στὸ ἔμβρυο μιᾶς μητέρας μπορεῖ νὰ ἔχει κάποια ἰσχὺ;

6. Δὲν θὰ ἦταν δυνατὸν ἡ δυνατότητα ἐρευνητικῆς «ἀξιοποιήσεως» τοῦ ἐμβρύου πρὸς ὄφελος τοῦ συνόλου νὰ ἐπηρεάσει περισσότερες γυναῖκες νὰ καταλήγουν στὴν ἀμβλωση;

7. Ἐὰν τὰ ἔμβρυα ἀποτελοῦν ἐρευνητικὸ ὑλικό, τι θὰ ἐμπόδιζε τὸ ἐμπόριό τους, τὴν εἰσαγωγή καὶ ἐξαγωγή τους, ὅπως π.χ. τοῦ αἵματος;

8. Θὰ ἦταν δυνατὸν γιὰ τὴν κοινωνία μας νὰ δημιουργήσει τράπεζες καὶ ἀποθήκες διαθέσιμων ἐμβρυϊκῶν μελῶν γιὰ μὴ καθαρὰ ἱατρικοὺς σκοπούς;

9. Ἐὰν ἡ βιοτεχνολογικὴ παρέμβαση στὴν ἐμβρυϊκὴ ἔρευνα δημιουργήσει ἀυξημένες ἀπαιτήσεις ἐμβρυϊκῆς «πρώτης ὕλης» (ὅπως π.χ. στὴ φαρμακοβιομηχανία) θὰ μπορούσε νὰ ἐξελιχθεῖ ἡ παραγωγή τῶν ἐμβρύων σὲ βιομηχανία;

10. Πιὸ ἀρμόδιο ὄργανο θὰ καθορίσει τὶς γραμμὲς μιᾶς πολιτικῆς ἠθικῆς καὶ ποιὸς θὰ εἶναι αὐτὸς ποὺ θὰ ἐπιβάλλει κυρώσεις στοὺς παραβάτες;

Η. ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

Συχνὰ στὴν προσπάθειά μας σωστὰ καὶ ἀντικειμενικὰ νὰ ἐξισορροπήσουμε τὶς διαφορὲς τάσεις καὶ νὰ καταλήξουμε σὲ συγκεκριμένες λύσεις προσπαθοῦμε νὰ βροῦμε κάποια διέξοδο καὶ νὰ κάνουμε κάποιες ἀναλογίες.

1) Γονική συγκατάθεση (proxy consent)

Δεδομένου ότι η μητέρα δανείζει στο έμβρυο μαζί με το ώαριο και το αΐμα, το σῶμα, τὰ αἰσθήματά της και ἐπειδή τὸ έμβρυο οὔτε φωνή οὔτε βούληση ἔχει, τὸ πρῶτο πρόσωπο πού ἔχει λόγο στίς κρίσιμες ἀποφάσεις γιά τήν τύχη τοῦ ἐμβρύου εἶναι ἀσφαλῶς ἡ μητέρα.

Στήν περίπτωση πού ἡ ὄλη ἐπέμβαση ἀφορᾷ στή βελτίωση τῆς καταστάσεως τοῦ ἐμβρύου, ἡ γνώμη τῶν γονέων και ἰδιαίτερα τῆς μητέρας εἶναι ἠθικά ἀποδεκτὴ μιὰ πού ἡ γονεῖς εἶναι φυσικοὶ ἐγγυητὲς τοῦ καλοῦ, τῆς υγείας και τῆς ζωῆς τοῦ παιδιοῦ τους.

Όταν ὁμως πρόκειται τὸ έμβρυο νὰ ἀντιμετωπισθεῖ μόνο ὡς πειραματικὸ ὑλικό, τότε ποιὸς θὰ μπορούσε νὰ δώσει συγκατάθεση γιά τὸ έμβρυο με τήν προϋπόθεση ὅτι ἡ γνώμη του θὰ ταυτιζόταν με τὴ γνώμη τοῦ ἐμβρύου ἂν αὐτὸ εἶχε γνώση, κρίση και γλῶσσα;

Πολὺ περισσότερο και μόνο τὸ γεγονός, στίς περιπτώσεις τῶν ἀμβλώσεων, ὅτι μιὰ μητέρα ἐπιλέγει τὸν θάνατο τοῦ παιδιοῦ της δὲν πιστοποιεῖ τήν ἔλλειψη ἀγάπης γιά τὸ συγκεκριμένο έμβρυο και δὲν τῆς στερεῖ αὐτομάτως και τὸ δικαίωμα τῆς συγκατάθεσης γιά ὀτιδήποτε ἀφορᾷ στή χρήση του;

2) Σκοπός-κίνητρα

Ἐπειδὴ ἡ κατάσταση, τὰ δικαιώματα και ἡ ἀκριβῆς φύση τοῦ ἐμβρύου δὲν εἶναι εὔκολο ξεκάθαρα νὰ προσδιορισθοῦν, εἶναι φυσικὸ τὸ ἠθικὸν τῆς πράξεως νὰ καθορίζεται πολλές φορές ἀπὸ τὴ διάθεση και τὸ σκοπὸ τοῦ ἐρευνητῆ.

Αὐτὴ εἶναι μιὰ ἄποψη πού εὐρέως ὑποστηρίζεται ἀπὸ ὁσους θέλουν νὰ ἀνεξαρτοποιήσουν τὸ πρόβλημα ἀπὸ τὸ έμβρυο. Με τὴ λογικὴ αὐτὴ ἡ δημιουργία και καλλιέργεια ἐμβρύων γιά πειραματικοὺς λόγους συνήθως ἀπορρίπτεται, διευκολύνεται ὁμως ἡ ἔρευνα σὲ διαθέσιμα, πλεονάζοντα έμβρυα.

Τὸ ἐρώτημα βέβαια εἶναι πῶς τὰ διαθέσιμα ἔγιναν διαθέσιμα. Πῶς και γιατί ἐπὶ παραδείγματι γιά νὰ γεννηθεῖ ἓνα παιδὶ με IVF πρέπει ἓνας ἀριθμὸς ἄλλων νὰ περισσέψει.

Ἐπίσης τὸ νὰ κάνουμε ἔρευνα σὲ έμβρυα με τήν ἐλπίδα μιᾶς ἐπιτυχοῦς κυφορίας εἶναι ἀρκετὰ διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ νὰ τήν κάνουμε με τήν προοπτικὴ τῆς καταστροφῆς τους.

Τέλος κυκλοφορεί και ή άποψη πού ύποστηρίζει την έμβρυϊκή έρευνα άκόμη και όταν ύπάρχει κάποιος κίνδυνος, άρκει τó όφελος για τούς πολλούς νά ξεπερνά κατά πολú τόν κίνδυνο για τόν ένα.

3) Άμβλώσεις-IVF και έμβρυϊκή έρευνα

Οί κύριες πηγές τού έμβρυϊκού ύλικού είναι οί έκτρώσεις και τά πλεονάζοντα έμβρυα από την in vitro γονιμοποίηση. "Όταν κανείς διεξέρχεται τή σχετική βιβλιογραφία, πραγματικά τά χάνει από τó γεγονός ότι ή ήθικη τής έρευνας διαφοροποιείται από την ήθικη τών άμβλώσεων και τής IVF.

Διερωτάται όμως πώς είναι δυνατόν όταν οί άμβλώσεις είναι τόσο διαδεδομένες, στην πραγματικότητα νομιμοποιημένες και κατά ένα μυστικό τρόπο θεσμοθετημένες, νά είμαστε τόσο προσεκτικοί και λεπτολόγοι στα θέματα τής ήθικης τής έμβρυϊκής έρευνας.

Τό ίδιο και με την in vitro γονιμοποίηση. Ή άπάντηση ίσως βρίσκεται πίσω από τó γεγονός ότι, στην περίπτωση τών άμβλώσεων, ή άπόφαση έχει καθορισμένη και άμεση έκβαση και τó χαρακτήρα τού «έπείγοντος» και «άναγκαίου». Άντίθετα, οί συνέπειες τής έρευνας τών έμβρύων είναι μαγευτικά έντυπωσιακές και ταυτόχρονα άπροσδιόριστες ή και ασύλληπτα τρομακτικές. Αυτό δημιουργεί ισχυρή έλξη για τó άμεσο όφελος και τó «καλό» και διάχυτη ασάφεια για τó επικίνδυνο ή τó μη ήθικó. Έτσι μās παρέχει την πολυτέλεια νά τó συζητούμε. Στην ουσία, ή ήθικη τών συγγενών αυτών τομέων είναι ή ίδια στη βάση της και άπλā διαφέρει στις λεπτομέρειες της.

4) Πολιτεία και ήθικη

Στην προσπάθειά της ή πολιτεία νά χαλιναγωνήσει την κατάσταση ψηφίζει νομοθετήματα, διορίζει συμβουλευτικές έπιτροπές και λαμβάνει σχετικές άποφάσεις.

Έτσι στις ΗΠΑ τó Κοινοβούλιο άπεφάσισε, με συμβουλευτική πρόταση τού NIH, τó 1988, τά έξης:

1) Οί σύμβουλοι σέ προβλήματα έκτρώσεων δέν πρέπει νά συζητούν θέματα δωρεάς έμβρύων παρά μόνον άφοú έχει ήδη ληφθει μιá τέτοια άπόφαση από τις πελάτισσές τους.

2) Οί γιατροί δέν πρέπει νά τροποποιούν τις μεθόδους πού χρη-

σιμοποιοῦν γιὰ τὶς ἐκτρώσεις, προκειμένου νὰ διευκολύνουν ἢ καὶ νὰ βελτιώσουν τὶς προϋποθέσεις κάποιων πειραμάτων. Μὲ ἄλλα λόγια ἡ ἀπόφαση νὰ κάνει ἔκτρωση καὶ νὰ δωρήσει ἔμβρυο μιὰ γυναῖκα πρέπει νὰ λαμβάνεται ἐντελῶς ἀνεξάρτητα καὶ νὰ εἶναι δική της ἀποκλειστικά.

3) Μιὰ γυναῖκα ποὺ ἔχει ἤδη ἀποφασίσει τὴν ἔκτρωση δὲν μπορεῖ νὰ προσδιορίσει τὸν ἀποδέκτη τοῦ ἱστοῦ τοῦ ἐμβρύου της, ἀκόμη κι ἂν αὐτὸς εἶναι ἀσθενὴς συγγενῆς της.

4) Ἀπαγορεύεται ἡ πώληση ἐμβρυϊκοῦ ἱστοῦ ἢ ὀργάνων γιὰ μεταμόσχευση ἀπὸ τοὺς γιατροὺς καὶ τὴ μητέρα. Ἐπιτρέπεται μόνο μὲ προϋποθέσεις σὲ ἔταιρειες καὶ ἐρευνητικοὺς φορεῖς.

5) Ὁ σεβασμὸς πρὸς τὸν ἐμβρυϊκὸ ἱστὸ πρέπει νὰ εἶναι ἀνάλογος τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὰ ἐκπαιδευτικὰ πτώματα (cadavers).¹⁶

Τὸ ἐρώτημα βέβαια παραμένει: εἶναι δυνατὸν μὲ τέτοιου τύπου νομοθετήματα καὶ διαλέξεις νὰ καθορισθοῦν τὰ ἠθικὰ ὄρια ποὺ θὰ ἐλέγχουν μία τόσο λεπτὴ κατάσταση ποὺ ἀπὸ τὴν φύση της εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ συγκεκριμενοποιηθεῖ καὶ ἐπακριβῶς νὰ προσδιορισθεῖ;

Ἄλλὰ καὶ ἡ πολιτικὴ συνήθως βασίζεται στὸ βαθύτερο αἰσθητήριό της πλειοψηφίας ἢ τουλάχιστον σὲ ἀρχές ποὺ ἡ πλειοψηφία δὲν θὰ ἤθελε νὰ τροποποιήσει. Στὰ θέματα ὅμως τῶν ἐκτρώσεων, τῆς ἐμβρυϊκῆς ἔρευνας κ.τ.λ. ὑπάρχει τεράστια ἀπόκλιση καὶ διάσταση ἀπόψεων καὶ συμπεριφορᾶς ποὺ καθιστᾶ μιὰ ἰσχυρὴ πολιτικὴ ἀδύνατη.

Καὶ κάτι ἀκόμη· μιὰ κοινωνία θεμελιωμένη στὸ συμφέρον, στὴν ἐφήμερη εὐημερία, ποὺ κινεῖται ἀπὸ τὸ χρῆμα καὶ κατευθύνεται ἀπὸ τὴν ἐκμετάλλευση· μιὰ κοινωνία ποὺ ἀγνοεῖ τὶς ἀξίες, ἔχει ὀξυωπία γιὰ τὶς ἐκτροπές καὶ μυωπία γιὰ τὶς ἀρετές· μιὰ κοινωνία ποὺ ἡ ἴδια καλλιεργεῖ καὶ τέλος νομιμοποιεῖ τὶς παρανομίες (π.χ. ἀμβλώσεις)· μιὰ κοινωνία ποὺ γιὰ νὰ βελτιώσει τὴν ὑγεία ἢ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ αὐτῶν ποὺ ζοῦν καὶ φαίνονται, ἐπιλέγει τὸν ἐξαναγκαστικὸ βιολογικὸ θάνατο αὐτῶν ποὺ ζοῦν ἀλλὰ δὲν φαίνονται· εἶναι δυνατὸν αὐτὴ ἡ κοινωνία νὰ ρυθμίσει σωστὰ καὶ μὲ ἰσόρροπη εὐαίσθησία θέματα τόσο λεπτὰ ὅσο τὸ θέμα ποὺ μελετοῦμε;

16. *Newsweek*, ἔ. ἀ. σ. 48.

Θ. ΗΘΙΚΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ

Χωρίς αμφιβολία ή έρευνα τῶν ἐμβρύων ἔχει μιὰ μαγευτικὴ ἔλξη καθὼς ἡ γοητεία καὶ τὰ ἐρεθίσματά της διεγείρουν τὸ πιὸ φιλοπερίεργο κομμάτι τῆς ἀνθρώπινης σκέψης.

Αὐτὸ ὅταν κανεὶς εἶναι ἐστραμμένος στὸ πρόβλημα ἢ τις δυνατότητες. Ὅταν ὅμως γυρίσει ἡ προσοχή μας στὰ μέσα τοῦ πειράματος, τότε ἕνας νέος χῶρος προβληματικῆς ξεπροβάλλει, μὲ ἐντελῶς ἀντίθετης φορᾶς ὁμορφιά. Ὅμορφιά καὶ γιὰ τὸ μυαλό, ὁμορφιά καὶ γιὰ τὴν αἴσθηση τοῦ ἀνθρώπινου. Καὶ πάνω ἀπ' ὅλα ὁμορφιά γιὰ τὴν προσέγγιση τοῦ ἀληθινοῦ. Εἶναι ὁ χῶρος τῆς ἠθικῆς πρόκλησης τῆς ἐμβρυϊκῆς ἔρευνας καὶ τῆς λεπτῆς καὶ διακριτικῆς τοποθέτησης στὰ συναφῆ νεοφανῆ διλήμματα. Γνωρίζοντας κανεὶς τὸν ἄνθρωπο μέσα ἀπὸ τὸ ἔμβρυο μπορεῖ νὰ ἀνακαλύψῃ τὴν ἀληθινὴ καὶ πραγματικὴ ζωὴ, τὴν ἴδια στιγμὴ ποὺ ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ ἐξαφανίσει τὴ βιολογικὴ. Αὐτὸς εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς ἠθικῆς· ὄχι νὰ βάλει ὄρια, ἀλλὰ νὰ δείξει δρόμους. Αὐτοὶ οἱ δρόμοι ὀρίζουν, δὲν περιορίζουν. Περιορίζουν μόνο ὅταν δὲν ὀρίζουν.

1) Τὸ ἔμβρυο εἶναι ἄνθρωπος

Τὸ ἔμβρυο εἶναι ἄνθρωπος γιὰτὶ ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ ἀναπτυχθεῖ σὲ τέλειο ἄνθρωπο. Τὸ ἔμβρυο ἔχει καὶ ἀρχὴ καὶ προοπτικὴ ἀνθρώπινη. Στὰ πάντα του εἶναι ἄνθρωπος. Τὰ κύτταρά του, ἡ ἀνατομία καὶ ἡ φυσιολογία του εἶναι ὅλα ἀνθρώπινα. Ἀλλὰ καὶ ἡ συμβίωση μὲ τὴ μητέρα εἶναι ἐπίσης ἀνθρώπινη. Ἡ βασικώτερη λειτουργία τοῦ γυναικείου σώματος πρὸς τὴν ὁποία εἶναι στραμμένη ὀλόκληρη ἡ γυναικεία ζωὴ καὶ ὑπαρξὴ εἶναι ἡ ἀναπαραγωγικὴ. Ἡ μητέρα ὑπάρχει ὅπως εἶναι γιὰ τὸ ἔμβρυο καὶ τὴν κύηση. Ποιὸς λοιπὸν μπορεῖ νὰ ἀρνηθεῖ τὴν ἀνθρώπινη ταυτότητα σὲ ἕνα ὄν ποὺ ἔχει ἀρχή, παρόν, καὶ προοπτικὴ ἀνθρώπινη;

Πάνω ἀπ' ὅλα ποιὸς μπορεῖ νὰ ἀντιπαρατεθεῖ σ' ἕνα ἔμβρυο ποὺ ἡ γέννηση τῆς ζωῆς του σημαδεύει καὶ τὴν ἀρχὴ ἢ τουλάχιστον τὴν προοπτικὴ τῆς αἰώνιας ψυχῆς του;

Ἴσως τὸ ἔμβρυο δὲν εἶναι ὁ τέλειος ἄνθρωπος· σίγουρα δὲν εἶναι. Ἀναντίρρητα ὅμως εἶναι ἄνθρωπος. Καὶ χωρὶς αμφιβολία δὲν εἶναι μὲ κανένα τρόπο «μὴ ἄνθρωπος». Γι' αὐτὸ καὶ τὸ πνίξιμο τοῦ τι μπορεῖ νὰ γίνεῖ εἶναι πιὸ ἐγκληματικὸ τῆς ἐξαφάνισης αὐτοῦ ποὺ εἶναι. Τὸ ἔμβρυο εἶναι πιὸ πολὺ αὐτὸ ποὺ θὰ γίνεῖ ἀπ' αὐτὸ ποὺ τώρα εἶναι.

Συχνά μεταξὺ τῶν ἐπιστημόνων κυκλοφορεῖ ὡς ἠθικὴ πρόκληση ἢ προσπάθεια νὰ ἀποδειχθεῖ ὅτι τὸ ἔμβρυο εἶναι τέλειος ἄνθρωπος. Ὑπάρχει ὅμως κανεὶς ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ ἀποδείξει τὸ ἀντίθετο; Ἀλλὰ καὶ βάσει ποιᾶς λογικῆς ἢ ἠθικῆς δὲν ἐπιτρέπουμε στὸ ἴδιο τὸ ἔμβρυο νὰ μᾶς φανερώσει τὴν ταυτότητά του; Ἴσως αὐτὸ νὰ εἶναι τὸ βασικότερο δικαίωμά του.

Προκειμένου νὰ ὑπερασπισθοῦν τὴν ἔρευνα σὲ ἔμβρυα, οἱ ὑποστηρικτὲς τῆς ἀρνοῦνται στὸ ἔμβρυο τὶς διαστάσεις προσώπου μὲ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι πρόσωπο εἶναι μόνον ὁ,τι ἔχει αὐτοσυνειδησία.

Ἡ ἄποψη αὐτὴ δὲν εἶναι λογικὰ ἐπαρκής, διότι καὶ στὴν περίπτωση ποὺ ἓνας ἀσθενὴς πέφτει σὲ κῶμα καὶ αὐτὸς προφανῶς χάνει τὴν αὐτοσυνειδησία του, ἄρα καὶ τὸ πρόσωπό του. Θὰ μπορούσαμε ὅμως νὰ πειραματισθοῦμε μὲ τὴν ἴδια εὐκολία σ' ἓνα τέτοιο ἀσθενῆ, γιὰ τὸν ὁποῖο ὅλοι μας ἔχουμε τὴν αἴσθηση ὅτι πρόκειται περὶ προσώπου; Ἡ διαφορὰ ἔγκειται στὸ ὅτι ὁ ἓνας μίλησε, ἐνῶ ὁ ἄλλος θὰ μιλήσει· ὁ ἓνας ἔζησε καὶ αἰσθάνθηκε, ἐνῶ ὁ ἄλλος θὰ ζήσει. Εἶναι ὅμως αὐτὴ ἡ διαφορὰ ἀρκετὴ νὰ δικαιολογήσει τὴν ἀπόφαση τὸν πρῶτο νὰ τὸν σεβασθοῦμε, ἐνῶ ἀπὸ τὸν δεῦτερο νὰ στερήσουμε κι αὐτὸ τὸ δικαίωμα τῆς ζωῆς;

2) Ἡ προοπτικὴ τῆς ζωῆς καὶ ἡ προοπτικὴ τοῦ θανάτου

Ἀκούγεται συχνὰ ἡ ἄποψη ὅτι τὸ ἐπιχείρημα πὼς ἐπειδὴ τὸ ἔμβρυο θὰ γίνεῖ ἄνθρωπος πρέπει νὰ τοῦ φερθοῦμε σὰν σὲ ἄνθρωπο, θὰ σήμαινε ὅτι καὶ ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος θὰ πεθάνει πρέπει νὰ τοῦ φερθοῦμε σὰν σὲ νεκρό.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι τὸ ἔμβρυο πρέπει νὰ τὸ βλέπουμε σὰν ἄνθρωπο ποὺ πρῶτα θὰ ζήσει κι ἔπειτα θὰ πεθάνει. Δὲν νοεῖται θάνατος χωρὶς νὰ ἔχει προηγηθεῖ ἡ ζωὴ. Τὰ ἔμβρυα πρέπει νὰ ζοῦν μὲ τὴν προοπτικὴ τῆς ζωῆς καὶ οἱ ἄνθρωποι μὲ τὴν προοπτικὴ τοῦ θανάτου. Αὐτὸ δὲν λέει καὶ ἡ Ἐκκλησία;

3) Ἡ ἱερότητα τῆς γονιμοποίησης

Ἐνα ἀκόμη ἐπιχείρημα τῶν ὑποστηρικτῶν τῆς ἐμβρυϊκῆς ἔρευνας εἶναι τὸ ἐξῆς: ἐὰν τὸ γονιμοποιημένο ὠάριο εἶναι κανονικὸς ἄνθρωπος, γιὰτὶ αὐτὸ νὰ μὴν ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ ζεῦγος ὠαρίου καὶ

σπερματοζωαρίου που βρίσκονται στο δοκιμαστικό τριβλίο (petri-dish);

Ἡ θέση ὅμως αὐτὴ δὲν εἶναι λογικὰ σωστή, διότι στὴν περίπτωση αὐτὴ τὸ γονιμοποιημένο ὠάριο καὶ τὸ ἔμβρυο, ἂν δὲν τὰ ἐμποδίσουμε, θὰ ἐξελιχθοῦν φυσιολογικὰ σὲ τέλειους ἀνθρώπους, ἐνῶ τὸ ὠάριο καὶ τὸ σπερματοζῶάριο, ἂν δὲ νεκρωθοῦν, θὰ παραμείνουν ὅ,τι εἶναι.

Καὶ δεύτερον, ἡ γονιμοποίηση ἐνέχει κάτι τὸ ἱερὸ καὶ μυστικό. τὴν ἀποκλειστικότητα. Ἐνα γονιμοποιημένο ὠάριο δὲν μπορεῖ πλέον νὰ ξαναγονιμοποιηθεῖ μὲ ἄλλο σπερματοζῶάριο· ἡ ἐπιλογή του ἔχει γίνει ὀριστικὰ καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ του ἔχουν προσδιορισθεῖ ἀμετάκλητα. Τὸ κάθε ὠάριο μπορεῖ νὰ ἐπιλέξει ὅποιο σπερματοζῶάριο θέλει γιὰ νὰ περάσει στὴ ζωὴ· τὸ γονιμοποιημένο ὅμως ὠάριο εἶναι καταδικασμένο νὰ περάσει μὲ τὸ δικό του σπερματοζῶάριο στὸ θάνατο.

4) Ἄνθρωπος-πρόσωπο καὶ ἄνθρωπος-ἀντικείμενο

Ἄλλὰ καὶ ἡ ἰδέα τοῦ πειραματισμοῦ εἶναι ἰδιαίτερα μειωτικὴ γιὰ τὸν ἄνθρωπο. «Πειραματίζομαι» σημαίνει δοκιμάζω, παίρνω ρίσκο, μπορεῖ νὰ καταστρέψω. Ἄπὸ πρόσωπο τὸ ἔμβρυο μεταβάλλεται σὲ πειραματικὸ ἀντικείμενο· ἀπὸ ἄνθρωπο μὲ προοπτικὴ σὲ ἄνθρωπο ὑπὸ δοκιμὴν· ἀπὸ πνευματικὴ ἰδιαιτερότητα σὲ ἀπρόσωπη ὄντοτητα, σὲ ὑλικό. Καὶ ἔτσι μιλάμε ὄχι μόνο γιὰ γέννηση παιδιῶν, ἀλλὰ καὶ γιὰ «δημιουργία» καὶ «παραγωγή» παιδιῶν. Ἴσως σύντομα καὶ γιὰ «παραγγελία» παιδιῶν. Αὐτὴ ἡ περιφρόνηση δὲν φαίνεται καὶ στὰ ἐρωτήματα τοῦ spare, τοῦ διαθέσιμου ἐμβρύου; Τὶ θὰ πεῖ διαθέσιμος, πλεονάζων, ἢ ἐφεδρικός;

5) Τὸ ἐπιθυμητὸ «καλὸ» τοῦ ἀναγκαίου κακοῦ

Τέλος ἀκούγεται καὶ ἡ ἐξῆς ἄποψη: Ἀφοῦ τελικὰ ἔγινε ἡ ἔκτρωση ἢ ἡ IVF καὶ ἔχουμε διαθέσιμα ἔμβρυα, ἀκόμη κι' ἂν αὐτὸ εἶναι κακὸ (ἀναπόφευκτο ἢ μὴ), γιατί ἐφ' ὅσον ἔγινε ἓνα κακὸ νὰ μὴν κάνουμε κι' ἓνα καλὸ;

Τὸ καλὸ εἶναι γιὰ τοὺς πολλούς. Εἶναι ὅμως καὶ γιὰ τὸ ἔμβρυο; Ἄλλὰ καὶ γιὰ τοὺς πολλούς, γιατί εἶναι καλὸ; Κάτι τέτοιο δὲν θὰ ἀμβλυνε τὴν εὐαισθητοποίησι στὴν ἀνηθικότητα καὶ ἀδικία τῶν ἀμβλώσεων καὶ ἔτσι δὲν θὰ εὐνοοῦσε μεθόδους ἐχθρικές στὴν νε-

ογέννητη ζωή; Αυτό είναι ένα επίμονο ἐρώτημα για τὴν κοινωνία μας, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει μὲν καὶ διευκολύνει τὶς ἐκτρώσεις, κατὰ βάσιν ὅμως δυσκολεύεται νὰ τὶς ἀποδεχθεῖ.

6) Ὡφελισμὸς καὶ φυλετισμὸς

Τὸ πιὸ ἴσως ἰσχυρὸ ἐπιχείρημα τῶν ὑποστηρικτῶν τῆς ἐμβρυϊκῆς ἔρευνας, μὲ τὸ ὁποῖο θὰ ὀλοκληρώσουμε αὐτὴ τὴ συζήτηση, εἶναι ὅτι ἡ ἔρευνα μπορεῖ νὰ προωθήσει θεραπευτικὲς ἐπεμβάσεις ποὺ διορθώνουν τὶς ἀτέλειες τῶν χρωματοσωμάτων. Μιὰ τέτοια ἔρευνα θὰ εἶχε τὸ πλεονέκτημα τῆς προληπτικῆς τῶν γενετικῶν ἀσθενειῶν ποὺ ἀσφαλῶς εἶναι προτιμώτερη τῆς ἐναγώνιας προσπάθειας νὰ ἀποκαταστήσουμε τὶς ἀναπηρικὲς συνέπειες τῶν κυριωτέρων ἀσθεσιῶν.

Πολλοὶ ἐκ τῶν ἐπιστημόνων ὑποστηρίζουν ἔντονα τὴν ἄποψη ὅτι ἐπιλέγοντας ὄργανα καὶ ἱστοὺς ἀπὸ πλεονάζοντα ἐμβρυα μποροῦμε πολὺ νὰ βελτιώσουμε τὴν υἰεία μας καὶ τοὺς ὄρους ζωῆς τῶν ἤδη ζώοντων ἀνθρώπων.

Κάτι τέτοιο ὅμως δὲν χωρίζει τοὺς ἀνθρώπους σὲ κατηγορίες εὐνοουμένων καὶ μὴ; Στὴν ἐποχὴ τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων αὐτὸ δὲν εἶναι φυλετισμὸς, ρατσισμὸς; Δὲν εἶναι καλύτερα ἀντὶ νὰ ἐξαναγκάζουμε ἕνα σὲ θάνατο νὰ πεθαίνουν δέκα φυσιολογικά; Τὸ δεῦτερο εἶναι φθορά. Τὸ πρῶτο διαστροφή καὶ διαφθορά.

Ἡ ἀπροστάτευτη ζωὴ ἐνὸς ἐμβρύου ἔχει πολὺ μεγαλύτερη ἠθικὴ ἀξία ἀπὸ τὴν αὐτόνομη ζωὴ ἐνὸς φυσιολογικοῦ ἀνθρώπου. Τὸ δικαίωμα τῆς ἀρχῆς τῆς ζωῆς εἶναι ἀνώτερο ἀπὸ τὴν προστασία τῆς ἀπὸ τὴ φυσιολογικὴ φθορά. Μέσα στὴ μήτρα ὁ ἀνθρωπος ζεῖ για νὰ...ζήσει. Ἐκτὸς αὐτῆς ζεῖ μὲ σύντροφο τὴ φθορὰ καὶ προορισμὸ τὸ θάνατο.

Ἡ ἀλόγιστη χρῆση ἐμβρύων για ἔρευνα ἔχει σίγουρα ὀφέλη ποὺ ἀγοράζονται ὅμως σὲ ἀπαράδεκτα ψηλὸ κόστος.

I. Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

Ἡ κοινωνία θέλει νὰ βλέπει τὸν ἀνθρωπο χωρὶς ψυχὴ, πνεῦμα. Τὶ ἄλλο ἄραγε ἀποδεικνύει ἢ τόση διαφήμιση τῆς θεωρίας τῆς ἐξελίξεως, παρὰ μιὰ προσπάθεια ὄχι νὰ ἀποδείξουμε (αὐτὸ δὲν ἀποδεικνύεται), ἀλλὰ νὰ πιστέψουμε ὅτι εἴμαστε ζωόδους φύσεως καὶ προελεύσεως;

Για την Ἐκκλησία, ὅμως, ἡ θεώρηση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι σαφῶς διαφορετική. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει ψυχὴ ἀθάνατη. Ἡ αἰωνιότητα ἀρχίζει μὲ τὴ σύλληψη καὶ τὸ «δυνάμει» τοῦ κάθε ἐμβρύου δὲν ἀποτελεῖ μία ἀφηρημένη ὑπόθεση, ἀλλὰ ἐσχατολογικὸ στόχο αὐτῆς τῆς ἴδιας τῆς ἀνθρώπινης φύσεως. Αὐτὸ τὸ «δυνάμει», τὸ μέλλον, ἡ προοπτική, τὸ τι μποροῦμε νὰ γίνουμε ἢ τὸ γιατί εἴμαστε κεκλημένοι· αὐτὰ μᾶς συντηροῦν στὴ σύντομη καὶ φθαρτὴ αὐτὴ ζωὴ. Τὴ φθορὰ τῆς τῆ ζοῦμε κάθε στιγμή. τὴ συντομία τῆς τῆ διαπιστώνουμε μὲ κάθε ἀφορμὴ. Κάθε προσπάθεια νὰ βελτιώσουμε τὴν παρούσα κατάστασή μας, ἂν μὲν ἔχει προοπτικὴ αἰώνια εἶναι θεϊκὴ ἂν ὅμως σημαίνει παγίδευση στὸ παρόν, ὅσο καλὴ κι ἂν φαίνεται, εἶναι τραγικὴ.

Ὁ κόσμος ποὺ ζοῦμε εἶναι ἓνας μυστήριος κόσμος ποὺ συνδυάζει τὴν βαθειὰ πτώση μας ὡς ἀνθρώπων μὲ τὸ πάθος τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸ πολὺ, γιὰ τὸ ὄλο καὶ γιὰ τὸ νέο, τὴ δημιουργία. Πολὺ δὲν εἶναι νὰ βελτιώσουμε τὴν παροδικὴ καὶ τόσο σύντομη καὶ φθαρτὴ ζωὴ μας ἐδῶ. Πολὺ εἶναι τὸ νὰ ἐπιτρέψουμε σήμερα σ' ἓνα ἔμβρυο νὰ ζήσει αἰώνια· στὸ δύσκολο ἀγῶνα ποὺ μαζί μὲ τὴ μητέρα του διεξάγει γιὰ τὴ ζωὴ, νὰ βρεῖ ἐμᾶς καὶ κυρίως τὴ μητέρα του εἰλικρινεῖς συμπαραστάτες.

Ὅλοι μας ἂν εἴχαμε συλληφθεῖ πενήντα χρόνια ἀργότερα θὰ κινδυνεύαμε νὰ μὴν ὑπάρχουμε, ἢ στὴν καλύτερη περίπτωσι, ἀκόμη νὰ περιμέναμε τὴν τύχη μας σὲ κάποιο ψυγεῖο. Γιὰ τὴν ὑπαρξὴ μας συνεργάσθηκε ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ὁ πόθος τῶν γονέων μας καὶ ἡ λίγη «ἐπιστήμη» τῆς ἐπιστήμης. Τώρα ποὺ αὐτὸ τὸ τελευταῖο πλήθυνε μήπως λιγοστεύει τὸ δεύτερο καὶ ἐκδιώκεται τὸ πρῶτο;

Ἡ ἔκρηξι τῆς Βιολογίας εἶναι πλέον γεγονός. Ἡ ἰσορροπία ἀνάμεσα στὸ φῶς τῆς ζωῆς καὶ στὴν ἐπιλογὴ τοῦ ἐπιβεβλημένου θανάτου τοῦ ἄλλου, φαντάζει ἀπίστευτα καὶ ἀπροσδιόριστα λεπτή. Εἶναι τόσο δημιουργικὴ ποὺ φανερώνει πλέον τὸ μυστικὸ τῆς σύζευξις τῆς ζωῆς μὲ τὴν ψυχὴ, τῆς ὁμορφιάς τοῦ πρόσκαιρου μὲ τὸ μεγαλεῖο τοῦ αἰώνιου, τῆς αἴγλης τοῦ πραγματικοῦ μὲ τὸ δέος τοῦ προσδοκωμένου. Εἶναι ὅμως καὶ τόσο ἀπειλητικὴ ποὺ μπορεῖ νὰ θέσει τέλος στὴν ἐλεύθερη πνευματικότητά τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ ἐμποδίσει τὴν ἀρχὴ τῆς αἰωνιότητος τοῦ ἐμβρύου.

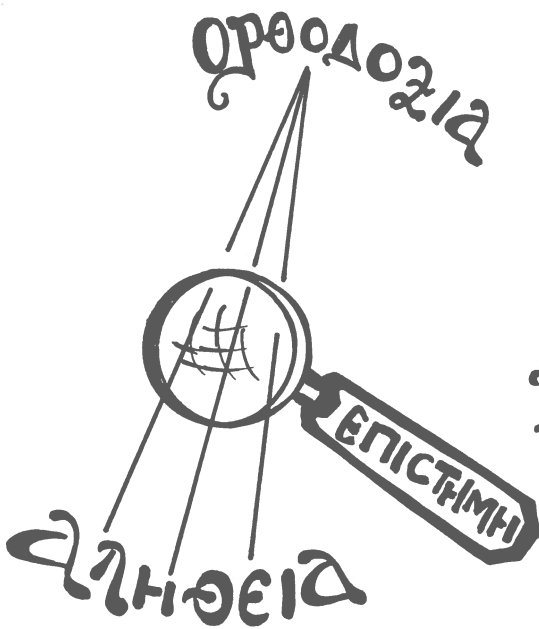
Μία ἀκόμη ἔκρηξι περιμένει τὴ σειρά τῆς. Εἶναι ἡ ἔκρηξι τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὴ ποὺ στὴν τεχνολογία δίνει τὸν σεβασμὸ καὶ τὴ λεπτότητα τῆς τέχνης, στὴ Φυσικὴ τὴν ὁμορφιά τῆς φύσεως καὶ στὴ Βιολογία τὸ μεγαλεῖο τῆς ζωῆς.

Αὐτὴ ποὺ κάνει τὴν ἐπιστὴμὴ ἀντὶ γιὰ ἴλιγγο νὰ προκαλεῖ δέος, ἀντὶ γιὰ ζάλη νὰ δημιουργεῖ διαύγεια καὶ ἀντὶ γιὰ πονοκεφάλους καὶ ἀδιέξοδα νὰ ἀνοίγει δρόμους. Αὐτὴ εἶναι ποὺ κάνει τὴ ζωὴ πνεῦμα καὶ τὸν μικρὸ ἄνθρωπο θεό.

K. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Alpern, Kenneth: *The Ethics of Reproductive Technology*, Oxford University Press, New York & Oxford, 1992.
2. Austin, C.R.: *Human Embryos: The Debate on Assisted Reproduction*, Oxford University Press, 1989.
3. Beauchamp, Tom & Walters, LeReoy: *Contemporary Issues in Bioethics*, Wadsworth Publ. Co, Belmont, California, 3rd ed., 1989.
4. Brohman, D., Dalton, M., Jackson, G. & Millican, J. *Ethics in Reproductive Medicine*, Springer-Verlag, London, 1992.
5. Byrne, Peter: *Medicine, Medical Ethics and the Value of Life*, John Wiley & Sons, 1990.
6. Douglas, Gillian: *Law, Fertility and Reproduction*, Sweet & Maxwell, London, 1991.
7. Edwards, R. and J. Purdy (eds): *Human Conception in Vitro*, Academic Press, London, 1981.
8. Edwards, Robert.: *Life Before Birth, Reflections on the Embryo Debate*, Basic Books, Inc., Publishers, New York, 1989
9. Harris, John: *Wonderwoman and Superman, The Ethics of Human Biotechnology*, Oxford University Press, 1992.
10. Kimbell, Andrew: *The Human Body Shop*, Hampers, 1993.
11. *Medical Ethics Today: Its Practice and Philosophy*, BMJ Publishing Group, London, 1993.
12. McCormick, Richard: «Proxy Consent in the Experimentation Situation,» *Perspectives in Biology and Medicine*, Vol. 18, 1974.
13. McCormick, Richard: «Fetal Research, Morality, and Public Policy», in Abrams, N & Buckner, M.: *Medical Ethics*, MIT Press, (3rd Printing), 1989.

14. Perlin, Terry, M.: *Clinical Medical Ethics: Cases in Practice*, Little, Brown & Co., Boston, 1992.
15. Ramsey, Paul: *The Ethics of Fetal Research*, Yale, New Haven, 1975.
16. Ramsey, Paul: *The Patient as Person*, Yale, New Haven 1970.
17. Reich, Warren T.: *Encyclopedia of Bioethics*, Macmillan and Free Press, London, 1978.
18. Veatch, Robert, M.: *Case Studies in Medical Ethics*, Harvard University Press, Cambridge, Mass, 1977.
19. Veatch, Robert, M.: *Medical Ethics*, Jones and Barlett Publishers, Boston, 1989.

Μέσα από τον φακό
 της επιστήμης,
 η Ορθοδοξία
 αναγύεται στην
 Αλήθεια,
 και η Αλήθεια
 εστιάζεται στην
 Ορθοδοξία.